

Mid'hat Frashëri

BIBLIOTEKA

949.65
F 84

SHQIPTARË DHE SLLAVË

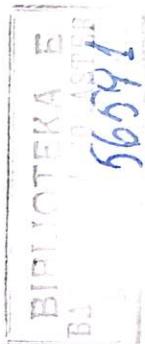
Shtëpia Botuese
“LUMO SKËNDÖ”

949.65
F84

Mid'hat Frashëri

SHQIPTARË
DHE SLLAVE

*Me parathënie të studiuesit
EUGEN SHEHU*

Shtëpia Botuese "Lumo Skëndo"
Tiranë , 1999

Mid'hat Frashëri apostull i shqiptarizmës

Për herë të parë, në Lozanë kam shkuar në pranverën e vitit 1986. Qyteti buzë liqenit më bëri për vehte, duke më lënë një përshtypje gati-gati të papërballueshme. Shtëpitë e stilit gjermanik ndanë udhëve të pastra, fshiheshin mes gjelbërimit të paanë, sikur të kishin frikë prej zhurmave të metropolit. Krejt i ri në moshë, i larguar prej gurëve dhe drurëve të Costivarit, i ndjekur prej UDB-së jugosllave, ndërtësat e Lozanës, gjithsesi, do të më ngjanin se ruanin plot mistere brenda tyre.

Për hir të së vërtetës, duhet të them se më vonë, disa vite më pas, kam mësuar se në njëren prej këtyre shtëpive, në pranverën e vitit 1919 Mid'hati ynë i madh kishte shkruar, pothuajse me një frymë, veprën madhore "Shqiptarë dhe Sllavë" për ta botuar po në këtë qytet në Librarinë Qendrore të Nacionaliteteve. Pak kohë më parë, ndërsa lexoja "Letra mbi një udhëtim në Zvicër", nisa të mësoja gati përmendësh disa rrjeshta te Mid'hatit të tilla, si:

"Disa vise malore më sjellin përpara syve Tomorricën. Por të them të vërtetë Tomorri më ngjan se ka një bukuri dhe madhështi më të madhe. Edhe liqeni i Ohrit

është më i bukur se liqeni Lemman i Lozanës, për të cilën Volteri ka shkruar se është më i bukuri liqen i dheut... ”¹¹ Sigurisht ky apostull i shqiptarizmës, nuk do të mund të fshihet asnjeherë dimensionin fluid dhe njëzor të mallit për Atdheun e vet. Gjithsesi, rasti fatlum e solli që unë të marr nismën dhe të botoj ”Shqiptarë e Sllavë”, duke krijuat raporte krejt intime me veprën e Mid'hatit dhe vetë Lozanën, të parë, së fundi, nën një dritë tjetër.

Veprat esseistike të Mid'hatit, veçmas, si këto të llojit ”Shqiptarë dhe Sllavë” përbëjnë kulme.

Ato u ngjajnë atyre lumenjve që gurgullojnë plot jetë, zajeve të shkretëtirave dogmatike të viteve që na i vranë diktaturat. Kohrat provuan se lumenj të tillë nuk mund të shterrin, sepse të vërtetat e mëdha janë ngjizur me shpirtin e popullit.

Përse Mid'hati ynë zgjodhi pikërisht Lozanën dhe Librarinë e Nacionaliteteve për të publikuar veprën e tij? A mund të pranohet një fakt i tillë si rastësi? Le te thërrasim në ndihmë historinë!

Është pranuar, tanimë, se mbarimi i Lutës së Parë Botërore, shpuri ”fitimtarët” në ngazëllimin iluzor për hegemoni të reja. Rrethanat e krijuara ua lehtësonin këto prirje, edhe pse rrezikonin drejt për se drejti territorë dhe popuj krejt të pafajshëm e të pafuqishëm. Në këto momente, Shqipëria u gjend krejtësisht e lakmuar prej fqinjëve, për më tepër nën diktatin e fuqive të mëdha. Është kjo arsyja që mbarimi i vitit 1918 e gjen vendin tonë në një valë të gjerë të shpërthimit të manifestimeve kundër pushtimit të huaj, si dhe të kërkesave për bash-

kimin e krejt trojeve tona etnike. Madje, nga disa grupe patriotësh, u kalua në kërkesa, që, të gjitha krahinat shqiptare të mbetura jashtë kufijve politikë të caktuar padrejtësisht në vitin 1913 të viheshin nën kontrollin e ushtrive fituese të luftës.

Përballë trilleve të fatit historik, shqiptarët ndjenë, së pari, nevojën e një qeverie, e cila, tek e mbramja, do të drejtonte popullin drejt një pavarësie të re dhe përgjithësisht në rrjedhat e bashkimit kombëtar. E rëndësishme shihej, gjithashtu, në planin diplomatik qëndrimi që duhej të mbanin anëtarët e kësaj qeverie në Kongresin e Paqes në Paris, i cili ishte, thuajse, në prag.

Një grup atdhetarësh, në fillim të dhjetorit 1918, propozuan Shkodrën për mbajtjen e një kuvendi me përfaqësues nga e gjithë Shqipëria, ku mund të zgjidhej një qeveri e përkohshme. Por ishte ushtaraku francez Furtu, që e komandonte garnizonin ndëraleat, i cili nuk e lejoi mbajtjen e këtij kuvendi.

Gjithsesi, përpjekjët e parreshtura u kurorëzuan në Kongresin e Durrësit më 25 dhjetor 1918. Në këtë kongres nuk u lejuan të vinin përfaqësuesit e Vlorës, nga komanda italiane, pasi populli trim vlonjat kishte organizuar një muaj më parë më 28 nëntor një manifestim të fuqishëm, kundër synimeve aneksioniste italiane. Gjithashtu, nuk u përfaqësuan këtu as Korça dhe Pogradeci të pushtuara prej francezëve, as Luma dhe Peshkopia të robëruara prej serbit. I përshëndetur dhe i mbështetur prej rretheve përparimtare të kohës, Kongresi i Durrësit do të zgjidhte qeverisë e përkohshme e pas kësaj

Apostull i Shqiptarizmës

përberjen e delegacionit për në Konferencën e Paqes në Paris. Në krye të këtij delegacioni u caktua kryeministri Turhan Pasha, ndërsa anëtarë do të ishin Mehmet Konica, Mid'hat Frashëri, Mihal Turtulli dhe Luigj Bumçi. Historiografia komuniste, jo pa qëllim ka lënë në heshtje veprimtarinë e gjerë të birit të Frashërljinjve. Për më tepër, (për humor të saj, natyrisht) e ka cilësuar Mid'hatin, si pro amerikan, pa u thelluar në atë se ndjenjat e tij ndaj demokracisë amerikane i rritën së tepërtimi nivelet e veprimtarisë diplomatike të tij..

Përpos të tjerve, atdhetarë nga e gjithë Shqipëria të mbledhur në Durrës, u deklaruan haptaz dhe të vendosur që, jo vetëm të mos e njihnin, por edhe të luftonin me çfarëdo mjeti vendimet e marra nga Tratatati i Fshehtë i Londrës, vendime këto që cënonin tërësinë territoriale të Shqipërisë. U quajt jo vetëm e turpshme, por edhe e mbrapshtë pika VI e këtij traktati, e cila i njinte Italisë sovranitetin mbi Vlorën dhe rrethinat. Njëherazi në pikën VII theksohej se Italia nuk mund të kundërshtonte pushtimin prej grekëve të Shqipërisë së Jugut dhe asaj të Veriut nga serbët dhe malazezët.

Por le të kthehem i sërisht tek Lozana, duke përsiatuar rreth çështjes kombëtare.

Fundlufta e parë botërore kishte mbledhur në këtë qytet të qetë në dukje, lobe të fuqishme serbe dhe bullgare. Ashtu sikurndër edhe grekët në Gjenevë, këto lobe kishin ndërtuar me kohë institucione të një nationalizmi paranojak, ekstrem, që shpërfillnin në mënyrë të hapur historinë, që shkelni mbi kufoma shqiptarësh

të vrarë barbarisht, që endeshin të murrëtyer nëpër flakët e qindra fshatrave të bëra gërmadha prej Malit të Zi deri në Prevezë. Ndërkaq prej kohësh, këto institucione ishin deklaruar në rrethet diplomatike të Europës për aneksim të tokave shqiptare, duke ngritur në sistem fallsifikimin apo, më mirë te themi, masakrimin e historisë si dhe realitetin e dhimbshëm shqiptar.

Ripushtimi i Kosovës nga forcat serbe dhe franteze në vjeshten e vitit 1918 u ndërthuri egërsisht me terror e dhunë të pashembullt. Pushteti policor i vendosur ngriti gjyqet e vdekjes me kompëtenca të pakufizuara, duke çuar para skuadrave të pushkatimit mijëra shqiptarë që nuk mund të mbroheshin dot prej procedurave ligjore. Për të këmbyer rrënjosht përbërjen etnike të popullsisë në trojet e lashta shqiptare, u sollën nën mburojën e një legjislacioni “in extremis” elementë të shumë sllavë. Dekretligji i 15 shkurtit të vitit 1919, i cili u dha tokën çifçinjve, pati aspekte të një denigrimi total për shqiptarët. Ndërsa këta u lanë me pak tokë osë pa gjë fare, ishin çifçinjtë sllavë dhe të tjerë, që duke marrë sasira të mëdha të tokave më pjellore dbe duke patur një sërë lehtësish tatimore prej shtetit të tyre, nuk vonuan të ritnin pretendimet nga dita në ditë. Kolonët serbë po instaloheshin në këto kohë në pikat strategjike të trojeve shqiptare. Pasi u sisteman në tokat më të mira në brezin kufitar me Shqipërisë, ata i kthyen sytë nga zonat urbane. Dhunshëm, me mënyra nga më të egrat ata nisën vendosjen e kolonëve edhe në vijën Vranjë-Shkup-Tetovë-Gostivar-Kërçovë dhe Strugë. Projekti i kahmotshëm për

Apostull i Shqiptarizmës

serbizimin e Kosovës dhe Maqedonisë Perëndimore po vihej në jetë me të gjitha mjetet dhe mënyrat. Ndërkaq, në Lozanë, makina propagandistike e këtij projekti u binte me të gjitha forcat, borive të "Staraja Sërbisë".

Gjithsesi, përballë kësaj gjendjeje nuk mund të heshtnin shqiptarët që jetonin prej shekujsh në trojet e tyre në Kosovë, Maqedoni e Mal të Zi. Në Kushte të ilegalitetit, në majin e viti 1918 ishte formuar Komiteti "Mbrojtja Kombëtare e Kosovës". Po në tetor të këtij viti, forcat e luftëtarëve popullorë të udhëhequr nga Azem Galica, sulmuani trimërisht forcat austro-hungareze ne Pejë, duke vrarë me qindra e duke zënë rob mbi 1200 ushtarë dhe oficerë. Në Gjakovë, pikërisht, në këto momente u ngrit flamuri shqiptar. Ndërkohe ishte paria e këtij qyteti që me anën e protestave dhe deklaratave te bëra, shpalli se nuk mund të pranonte që trupat malazeze të vendosnin pushtetin e tyre. Me 12 gusht të 1919-tës, Komiteti "Mbrojtja Kombëtare e Kosovës" i dërgonte ushtarakut Fortu një protestë kundër vendimit të qeverisë së Mbretërisë Serbo-Kroato-Sllavene, që bënte fjalë për dëbimin e shqiptarëve nga Kosova, sepse kishin marrë pjesë në kryengritjen e prillit të atij viti.

Më ndjesinë e thellë që e karaterizonte, Mid'hat Frashëri sigurisht, ka parandjerë sizmikën shpërthyese të ngjarjeve që po afroheshin. Ndaj duke publikuar dhe botuar "Shqiptarë dhe Sllavë" në Lozanë, ai njëherësh kryente dy misione:

E para, iu përgjigj shkencërisht dhe trimërisht apologjetëve që gërmonin pa reshtur në përrallat për

"Serbinë e Vjetër" dhe e dyta,... këmbanat bien për ata qe dëgjojnë. Europa, natyrisht, nuk ishte e shurdhër.

Pothuaj i vetëm përballë institucioneve të fqinjëve ballkanikë, përpos të tjerave, Mid’Hati do t’u kujtonte shqiptarëve të atyre kohërave se trashëgonte njohuri të gjera enciklopedike prej Samiut, urtësi e mall Shqipërie prej Naimit, e njëherazi energji e stoicizëm, të falura prej atij të tij, Abdyl Frashërit. Në rrafshin e përpjekjeve për një ridimensionim të historisë, për një vështrim real të kulmeve të saj, larg ngarkesave emocionale, Mid’hati kryen një punë të përsosur për evidentimin e dokumenteve si dhe të vlerave të mëdha shpirtërore që rezonoi Lidhja Shqiptare e Prizrenit. Kësosoj, në “Kalendarin Kombiar” te drejtuar prej vitit në vitet 1926 dhe 1928, boton rrëfimet e Gjergj-Çakos, Gani Frashërit dhe Rifat Frashërit për këtë lidhje.

Boton disa zbulime të dokumentacioneve për periudhën në fjalë tek “Dituria” më 1928, si dhe një analizë tepër konstruktive rrëth librit “Liga e Prizrenit” të autorit Kristo Dako. Rrëth këtyre dokumenteve, ndihmohet, natyrisht, edhe prej shënimave që i ati, Abdyl i pat lënë në turqisht, greqisht dhe frëngjisht. Pas kërkimeve dhe një durimi pa kufi, ai zbulon në arkivat gjermane dhe boton për të parën herë në shqip “Memorandumin” që iu paraqit prej Abdyl Frashërit dhe Mehmet Vrionit, Fuqive të Mëdha të asaj kohe, në të cilin shprehen qartë mendimet e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit për tërësinë territoriale të shtetit shqiptar në kuadrin e zhbërjes së Perandorise Osmane. Ndërkohë,

Apostull i Shqiptarizmës

në studimet e tij "Rilindja Shqiptare", "E drejta për Shqipërisë", "Rivendikimet shqiptare", "Burimet e historisë shqiptare", Mid'hati ynë përpinqet për të gjetur mundësi të mëdha shpjeguese, për ta drejtar lexuesin drejt thelbit të proceseve historike të atdheut të vet. Evoluimin dhe emancipimin e ideve të atdhetarëve, të diplomatëve dhe, përgjithësisht të elitës shqiptare, ai e vështron dhe e analizon kurdoherë në kuadrin e evenimenteve ballkanike, nisur, pikërisht nga përzierja e çuditshme shekulllore e kodeve morale të këtyre popujve fqinjë dhe gjaknxehtë. Nuk është e vështirë të dallosh në këto analiza intuitën e Mid'hatit për të nxjerrë në pah dilemat e së ardhmes shqiptare.

Ndërsa ke mbaruar së shfletuari "Shqiptarë dhe Sllavë" i pari mendim qe të bën për vehte është pikërisht ai, që Mid'hat Frashëri mbetet, padyshim, ndër themeluesit tanë të historiografisë dhe të analizës historike. Nëse mjaft vepra të tij, nëse mjaft ligjérata të mbajtura në Paris a Gjenevë, tërhoqën vëmendjen e intelektualëve dhe diplomatëve potencialë të Europës të viteve 20-të, kjo vjen, pa dyshim, nga qartësia dhe pjekuria meditative e këtij apostulli të shqiptarizmës në pasqyrimin, vlerësimin dhe ardhmërinë e situatave tepër të vështira që kalonte vendi i tij. Në çdo fjalë të birit të Frashërlinjve (veçmas në ato kundër grekëve dhe serbëve) nuk mund të glesh askund qarje, ankesa apo dënesa patetike. I madhi Mid'hat e kishte kuptuar prej kohësh, se vetëm përmes dinjitetit; aktit të mençur diplomatik, e pse jo, edhe të trimërisë së popullit, çështja